

PODLASIE – KRAINA MLEKA, ŻUBRA I BOCIANA? PRZEWAGI KONKURENCYJNE I BARIERY W ROZWOJU REGIONU

(Anna Dąbrowska)

Abstract: Podlaskie Region – Land of Milk, Bison and Stork? Key Competitive Advantages and Barriers of Region's Development. The aim of the article is to determine the main factors responsible for development of Podlaskie Voivodeship in the last 15 years and to answer the question whether they were sufficiently strong impulse to divert the region from its development path. The research is based on the results of in-depth interviews with the main actors of the regional scene (representing administration, business and science). Statistical data and strategic documents (regional development strategies and regional innovation strategies) was employed in a supporting role. The development of the region has long been based on natural resources, especially agri-food industry (in particular milk production) and tourism. Implementing the concept of smart specialization in the region is seen as a big chance for agri-food industry and sectors linked in the value chain. However the chance to changing the development path of the whole region and moving to higher levels of innovation is very doubtful.

Keywords: Dairy industry, development factors, less developed regions, natural resources, Podlaskie Voivodeship.

Wprowadzenie

Stolica województwa podlaskiego – Białystok – od lat cieszy się bardzo pozytywną oceną jakości życia wśród mieszkańców. W zestawieniu brytyjskiego dziennika *The Guardian* Białystok wypadł najlepiej z polskich miast, wyprzedzając jednocześnie Wiedeń, Barcelonę, Pragę, Paryż czy Londyn [*Which is the Most...* 2014]. Według wyników badań Eurobarometru blisko 96% białostoczan deklaruje wysoki stopień zadowolenia z życia, co lokuje miasto wyżej od Krakowa, Gdańska czy Warszawy [*Quality of Life...* 2016]. Podobnie, w rankingu tygodnika „Wprost” Białystok zyskał miano miasta o najwyższej jakości życia, w szczególności dzięki dobremu dostępowi do służby zdrowia, bogatej infrastrukturze ścieżek rowerowych, znacznemu udziałowi terenów zielonych czy wysokiemu poziomowi bezpieczeństwa [*Najlepsi są wszechstronni* 2016]. Jednocześnie, wartość przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w województwie kształtuje się na poziomie niecałych 88% średniej

krajowej i daje regionowi dopiero 11. pozycję wśród innych województw, a bezrobocie bardzo dotkliwie ogranicza szanse ludzi młodych. W przekazie medialnym do dominującego wizerunku Podlasia jako Polski B, borykającego się wciąż z licznymi zapóźnieniami rozwojowymi, dołączyły ostatnio obrazy przedstawiające Białystok i cały region jako miejsce zachowań o charakterze rasistowskim, wybryków chuli-gańskich czy porachunków kibolskich.

Opracowanie prezentuje studium przypadku województwa podlaskiego (jako jednego z pięciu polskich województw wybranych do pogłębionych analiz w ramach badania ścieżek rozwojowych regionów słabiej rozwiniętych). Celem opracowania jest identyfikacja czynników rozwojowych województwa w ostatnich 15 latach i wstępnego określenia szans zmiany modelu rozwoju. Podstawą do prowadzonych analiz i formułowanych wniosków są: przegląd literatury przedmiotu, analiza danych statystycznych, ale przede wszystkim wywiady pogłębione z głównymi aktorami regionalnymi – przedstawicielami władz, uczelni, instytucji otoczenia biznesu przeprowadzone we wrześniu 2016 r. (por. *Podziękowania*).

1. Ogólna charakterystyka regionu

Województwo podlaskie powstało 1 stycznia 1999 r. na mocy reformy samorządowej w wyniku połączenia trzech dawnych województw: białostockiego (w całości), łomżyńskiego (bez pięciu gmin powiatu ostrowskiego) oraz suwalskiego (gminy powiatów augustowskiego, sejneńskiego i suwalskiego z miastem Suwałki).

Województwo podlaskie można obecnie scharakteryzować jako:

- **Region o peryferyjnym i przygranicznym położeniu.** Województwo podlaskie położone jest w północno-wschodniej części Polski i graniczy na północnym-wschodzie z Litwą (na odcinku 104 km, wewnętrzna granica Unii Europejskiej), zaś na wschodzie z Białorusią (160 km, zewnętrzna granica Unii Europejskiej).
- **Region o małej liczbie ludności, bardzo niskiej gęstości zaludnienia, z widocznymi niekorzystnymi tendencjami demograficznymi.** Województwo podlaskie zajmuje 6,5% powierzchni Polski, (6. miejsce pod względem powierzchni w Polsce) i jest zamieszkałe przez 1 188 800 osób (3,1%, 14. miejsce w Polsce, jedynie przed woj. lubuskim i opolskim). W efekcie gęstość zaludnienia w województwie jest bardzo niska (ok. 59 osób/km², co jest najniższym wynikiem w kraju) [*Powierzchnia i ludność...* 2016: 17]. Przyrost naturalny na 1000 ludności wynosił w 2015 r. – 1,2 (siedem województw odnotowało słabszy wynik), zaś saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na 100 ludności – 1,9 (jedynie w woj. lubelskim, opolskim i warmińsko-mazurskim ten wynik był słabszy). Ponadto zgodnie z prognozami GUS na lata 2014-2050 systematycznie i w tempie zdecydowanie większym niż średnia dla kraju będzie spadać liczba ludności (prognozuje się

spadek do 2050 r. o 212 tys. osób)¹, utrzymywać się będzie ujemny przyrost naturalny oraz postępować proces starzenia się społeczeństwa, zahamowane jednak zostaną procesy odpływu ludności [*Prognoza demograficzna na lata 2014-2050 dla województwa podlaskiego*].

- **Jeden z najbiedniejszych regionów w Polsce i w Unii Europejskiej.** Podlaskie z PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca na poziomie niecałych 73% średniej krajowej zalicza się do czwórki najbiedniejszych regionów w Polsce. Województwo w niewielkim stopniu przyczynia się także do tworzenia PKB w skali kraju – wynik na poziomie 2,2% (2015) jest lepszy tylko od woj. opolskiego. W zestawieniach europejskich dotyczących wartości PKB *per capita* liczonego według parytetu siły nabywczej (PPS) woj. podlaskie zajmowało w 2011 r. odległą 18. pozycję od końca (na 268 regionów w UE), co stanowiło nieznaczną poprawę w stosunku do roku 2000 (poprawa lokaty o dwa miejsca oraz realny wzrost wskaźnika o 73,5%). Pod względem dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca podlaskie z wynikiem na poziomie niecałych 80% wartości dla Polski zajmowało przedostatnią lokatę (jedynie przed woj. podkarpackim).
- **Region „zielony”.** Na terenie województwa znajdują się jedne z najcenniejszych przyrodniczo obszarów kraju, jak i Europy – Puszcza Białowieska, a także Puszcza Augustowska, Puszcza Knyszyńska oraz biebrzańskie i narwiańskie bagna [*Strategia rozwoju województwa podlaskiego... 2013: 17*]. Białowieski Park Narodowy chroniący najlepiej zachowany fragment Puszczy Białowieskiej stanowi ostatni w Europie las naturalny o charakterze pierwotnym i w związku z tym jako jedyny obiekt przyrodniczy w Polsce został wpisany przez UNESCO na listę Światowego Dziedzictwa. Parki narodowe w województwie stanowią blisko 30% ogółu powierzchni parków narodowych w Polsce.
- **Region typowo rolniczy.** Mimo niesprzyjających warunków przyrodniczo-klimatycznych i glebowych skutkujących najniższym wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej spośród polskich województw rolnictwo stanowi dominującą gałąź gospodarki regionu [Jończyk *et al.* 2010: 137]. Świadczy o tym m.in. fakt, że w 2015 r. blisko 24% ludności zatrudnionej było w sektorze rolniczym (drugi najwyższy wynik w kraju po woj. lubelskim), a 8,7% PKB wytwarzana była przez rolnictwo (najwyższy wynik w kraju przy średniej 3,1%). Duży udział trwałych użytków zielonych (w szczególności łąk i pastwisk) stał się podstawą do rozwoju chowu bydła (największe zagęszczenie pogłównia bydła w Polsce, 2. miejsce w kraju pod względem udziału w pogłówniu bydła) i branży mleczarskiej (2. miejsce w kraju pod względem produkcji mleka).

¹ O ile w skali całego województwa prognozowany jest spadek liczby ludności o blisko 18%, o tyle występuje silne zróżnicowanie przestrzenne zjawiska depopulacji. Przykładowo, w powiecie białostockim przewidywany jest do 2050 r. wzrost liczby ludności o 7%, natomiast w powiecie hajnowskim – spadek liczby ludności o 42% [*Ludność, ruch naturalny... 2015*].

- **Region o niskim poziomie innowacyjności.** Województwo podlaskie charakteryzuje się **niskimi, ale nieznacznie zwiększającymi się nakładami na działalność B+R** (w stosunku do 2002 r. nakłady na B+R w relacji do PKB zwiększyły się z poziomu 0,20 do 0,55)². Kluczowym problemem z punktu widzenia innowacyjności gospodarki i komercjalizacji wyników badań stosowanych jest jednak struktura zatrudnienia i nakładów na działalność B+R, w której dominuje **sektor uczelni wyższych** (w 2014 r. najwyższy w kraju udział nakładów wewnętrznych na B+R poniesionych przez sektor szkolnictwa wyższego w ogóle nakładów na B+R – 70% przy średniej dla kraju 29% oraz najwyższy w kraju udział pracowników naukowo-badawczych w personelu B+R – 88% przy średniej dla kraju 75,3%). W zestawieniu regionów europejskich wartości wskaźników innowacyjności dla woj. podlaskiego plasują je maksymalnie na poziomie 50% wartości lidera – pod względem udziału osób z wyższym wykształceniem zatrudnionych w nauce i technologii w aktywnych zawodowo.

2. Zarys historii gospodarczej

2.1. Tło historyczne

Obszary dzisiejszego woj. podlaskiego przez lata znajdowały się na obszarze pogranicza i ścierających się trzech żywiołów narodowych: **polskiego** – od południowego zachodu, **litewskiego** – od północnego wschodu oraz **ruskiego** – od południowego wschodu. W czasach przedrozbiorowych obszar ten wchodził w skład czterech województw, gdzie południowo-zachodnia część regionu należała do Korony, zaś północno-wschodnia część i okolice Białowieży – do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Historyczne woj. podlaskie obejmowało wąski pas terenów od Narwi do Bugu wraz z Rajgrodem, Knyszynem, Wysokiem Mazowieckiem, Bielskiem Podlaskim, Drohiczyńskiem (stolicą), a także duże obszary po południowej stronie Bugu z Węgrowem oraz Międzyrzecem [Barwiński 2014: 282-283]. Obszar ten miał charakter rolniczy, a głównymi ośrodkami centralnymi pozostawały Grodno i Wilno.

Po okresie wojen napoleońskich, których efektem było ustalenie granic państwowych na kolejne 100 lat, obecne woj. podlaskie w całości znalazło się w zaborze rosyjskim, regiony suwalski i łomżyński zostały włączone do marionetkowego Królestwa Polskiego, zaś Białostoczczyzna wcielona bezpośrednio do Rosji. Ta różnica okazała się istotna po powstaniu listopadowym, kiedy w ramach represji ustanowiono pomiędzy tymi obszarami granicę celną. Białystok stał się korzystnym miejscem lokalizacji przedsiębiorstw włókienniczych dla fabrykantów z Łodzi [Domański 2011: 8; Werwicki 1957]. Dodatkowo, w drugiej połowie XIX w. Białystok stał się ważnym węzłem

² Jednocześnie, mimo obserwowanej pozytywnej zmiany w tym zakresie, w układzie regionów europejskich nakłady na B+R w odniesieniu do PKB kształtowały się w woj. podlaskim na poziomie 14% wartości lidera (w 2000 – na poziomie 2%).

kolejowym, co w dużej mierze przyczyniło się do wzrostu liczby ludności w latach 1860-1890 z kilkunastu do ponad 60 tys.

W dwudziestoleciu międzywojennym utworzono **województwo białostockie** obejmujące obszar znacznie większy niż obecne woj. podlaskie. Obecny kształt **województwa podlaskiego** to efekt reformy administracyjnej z 1999 r. W skład regionu wchodziły tereny dawnego woj. białostockiego (od Dąbrowy Białostockiej po linię Bugu), zdecydowanej większości woj. łomżyńskiego (od Grajewa po Ciechanowiec) i wschodniej części woj. suwalskiego. Wschodnią granicę regionu wyznacza granica państwa, południową – rzeka Bug, dzieląc tym samym historyczne Podlasie. Granica południowo-wschodnia to skorygowana o przynależność powiatu łomżyńskiego granica województw białostockiego i warszawskiego z 1939 r., zaś granica północno-zachodnia odzwierciedla historyczną granicę Prus Wschodnich, która obowiązywała od XVI w. do 1945 r. Najbardziej istotna zmiana w odniesieniu do granic z lat 1945-1975 dotyczy powiatów ełckiego, oleckiego i gołdapskiego, należących w latach 1945-1975 do woj. białostockiego, następnie w latach 1975-1998 do suwalskiego, zaś od 1999 r. – do warmińsko-mazurskiego.

Poza Białymstokiem na terenie podlaskiego nie wykształciły się silne ośrodki przemysłowe, a **tereny zachowały charakter rolniczy i naturalny**. W okresie PRL ulokowano na terenie województwa duże zakłady przemysłowe, jednak wobec ich koncentracji głównie wokół Białegostoku (oprócz branży włókienniczej rozwinęła się produkcja urządzeń, sprzętu elektronicznego i przetwórstwa spożywczego) niezmieniony pozostał charakter regionu. W rozwoju przemysłu regionu poza stolicą najistotniejszą rolę odgrywało przetwórstwo spożywcze i przetwórstwo drzewne (z koncentracją w Grajewie, Sokółce i Suwałkach) [Domański *et al.* 2011: 10].

2.2. Polityka regionu od 1999 r. – w kierunku inteligentnych specjalizacji

Od 1 stycznia 1999 r. woj. podlaskie funkcjonowało nie tylko w nowym kształcie administracyjnym, ale także w nowej sytuacji ustrojowej. Samorząd regionalny stał się czołowym podmiotem odpowiedzialnym za kreowanie i realizację polityki rozwojowej na poziomie województwa, co znalazło swoje odzwierciedlenie w powstałych pierwszych dokumentach programowych: *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2010 r.* [2000] oraz w *Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Podlaskiego* [2005]. Zgodnie z założeniami *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2010 roku* województwo miało stać się *obszarem przedsiębiorczości gospodarczej, unowocześnienia rolnictwa oraz rozwoju: turystyki i wypoczynku, infrastruktury społecznej, wielokierunkowej edukacji, współpracy zagranicznej i międzyregionalnej oraz nowoczesnej infrastruktury technicznej (...)*.

Nowe spojrzenie na rozwój regionu przyniosły dwa kluczowe dla obecnej i przyszłej sytuacji województwa dokumenty programowe: *Strategia Rozwoju Województwa*

Podlaskiego... [2013] oraz *Plan rozwoju przedsiębiorczości...* [2015]. Strategia rozwoju precyzyjnie określa wizję rozwoju województwa w czterech kluczowych słowach: przedsiębiorcze, otwarte, dostępne i zielone, a także wskazuje cechy regionu stanowiące podstawę do budowania inteligentnych specjalizacji, które szczegółowo określone zostały w dokumencie RIS3. Zgodnie z *Planem rozwoju przedsiębiorczości...* [2015] woj. podlaskie ma budować przewagi konkurencyjne regionu na podstawie tzw. **rdzenia specjalizacji**, jakim są „innowacje w obszarach, w których już dziś województwo posiada ponadprzeciętny potencjał”, ich uzupełnienie stanowią natomiast „**specjalizacje wschodzące**”, czyli „innowacje w sektorach o dużym potencjale wzrostu”.

Do rdzenia specjalizacji zaliczone zostały:

- **przemysł rolno-spożywczy** (bazujący m.in. na rozwiniętej branży mleczarskiej);
- **przemysł metalowo-maszynowy i szklarski;**
- **sektor medyczny i nauki o życiu** (wykorzystujący potencjał naukowo-badawczy istniejących jednostek naukowych reprezentujących nauki o życiu, zaliczanych do najlepszych w kraju);
- **ekoinnowacje i nauki o środowisku** (w tym OZE, budownictwo energooszczędne i efektywne przetwarzanie drewna wyróżnione ze względu na endogeniczne uwarunkowania rozwoju).

3. Zmiana modelu rozwojowego regionu

3.1. Czynniki stymulujące zmianę ścieżki rozwojowej

3.1.1. Środki unijne

Jednym z czynników, które miały istotny wpływ na rozwój województwa, były **środki unijne**, dostępne jeszcze w ramach środków przedakcesyjnych. Pod względem wydatków finansowanych ze środków unijnych w latach 2004-2014 (w zł *per capita*) woj. podlaskie znajdowało się w czołówce regionów Polski, ustępując miejsca jedynie województwom warmińsko-mazurskiemu i opolskiemu [Swianiewicz, Łukomska 2015: 6].

O ile jednak rola środków finansowych, w szczególności dla rozwoju infrastruktury w województwie, jest nie do przecenienia, o tyle znaczenie przynależności do UE dla innych wymiarów życia społeczno-gospodarczego nie jest już tak jednoznaczne. Pojawiają się opinie, że środki unijne wprawdzie sprawiły, że województwo pięknieje, ale w umiarkowanym stopniu przyczyniły się do trwałego rozwoju gospodarczego:

Wejście do Unii nie spowodowało gwałtownego przepływu ludzi, idei, zewnętrznego kapitału, raczej drenuje region, wykształconych młodych ludzi, którzy mają znacznie łatwiejszą drogę do wyjazdu (...). Kiedy naj-

*lepsze zasoby wyjeżdżają, to automatycznie zmniejsza się presja na gospodarkę. Jakby młodzi nie mogli wyjechać do tego Londynu, to może by jakieś firmy zakładali, coś by próbowali tu na miejscu robić*³ (dr hab. Bogusław Plawgo, prof. UwB, Wydział Ekonomii i Zarządzania na Uniwersytecie w Białymstoku).

3.1.2. Siła w rolnictwie, czyli kraina mlekiem płynąca

Bardzo duży udział rolnictwa, który był i nadal jest największy w Polsce (...). Nasze rolnictwo dostało dużego „kopa rozwojowego”. Jeśli patrzymy na statystyki wydajności w rolnictwie, to przodujemy w kraju (...) Największe mleczarnie pochodzą z Podlasia. To czynnik, który z jednej strony spowodował ciąg do przodu, ale jednocześnie jest hamulcem. Bo nadal bardzo duża część społeczeństwa utrzymuje się z rolnictwa, gdzie wydajność pracy jest niższa niż w innych sektorach (Daniel Górski, były dyrektor Departamentu Rozwoju Regionalnego w UMWP, dyrektor ds. Rozwoju UNIBEP SA).

Sektor rolniczy odgrywa istotną rolę w woj. podlaskim. Udział pracujących w sektorze rolniczym wynosił w 2015 r. blisko 24%, co stanowiło najwyższy wynik w kraju (średnia dla Polski na poziomie 11,5%). Ze względu na relatywnie **niską jakość gleb** na terenie województwa (przeważają gleby IV i V klasy bonitacyjnej), a także **surowy klimat** stwarzający trudne warunki do rozwoju produkcji roślinnej najważniejszą gałęzią rolnictwa jest **produkcja mleka**. Pogłowie krów w woj. podlaskim jest drugie w kraju (udział na poziomie prawie 20%), tuż za znacznie większym woj. mazowieckim [*Rocznik statystyczny rolnictwa 2015*]. Przekłada się to na następujące wyniki:

- na poziomie **województwa**: przemysł spożywczy (bazujący na przetwórstwie mleka) generuje prawie 50% produkcji sprzedanej i skupia 30% zatrudnionych w działalności przemysłowej [Domański 2011: 27].
- w skali **kraju**: 6% firm (udział w kraju) branży mleczarskiej w kraju, 18% pracujących, 20% krajowego skupu mleka, ok. 25% wartości sprzedaży, 20% wartości dodanej brutto, ok. 25% wszystkich nakładów inwestycyjnych poniesionych na zakup majątku trwałego w całej branży w 2010 r., 30% udziału w krajowej produkcji mleka płynnego przetworzonego, a także masła, serów i twarogów oraz 11% udziału w krajowym eksporcie tego produktu [*Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego... 2013*: 19]⁴.

³ Wszystkie cytaty umieszczone w tekście (jeśli nie zaznaczono inaczej) pochodzą z wywiadów przeprowadzonych z głównymi aktorami sceny regionalnej woj. podlaskiego we wrześniu i październiku 2016 r., zob. *Podziękowania*.

⁴ Największą koncentracją firm z branży spożywczej odznaczają się powiaty: grajewski, moniecki, łomżyński, wysokomazowiecki, bielski i siemiatycki.

O sile branży mleczarskiej woj. podlaskiego świadczą przede wszystkim dwa przedsiębiorstwa: **Mlekovita z Wysokiego Mazowieckiego** i **Mlekoop z Grajewa**. Obroty tych przedsiębiorstw w 2014 r. wynosiły odpowiednio 3,9 oraz 3,6 mld zł, co stanowiło najlepsze wyniki w branży mleczarskiej w kraju⁵. Specyfiką tych firm jest to, że działają w formie spółdzielni będących własnością pracowników i przede wszystkim dostawców mleka. Mlekoop to obecnie 12 zakładów produkcyjnych (w tym 7 z woj. podlaskiego), zaś Mlekovita – 15 (ale tylko jeden z woj. podlaskiego – macierzysty z Wysokiego Mazowieckiego). Obie firmy ok. 30% swojej produkcji przeznaczają na eksport do różnych krajów na całym świecie, eksport produktów mleczarskich stanowi blisko 1/3 całego eksportu woj. podlaskiego.

Na szczególną uwagę zasługuje polityka Mlekovity. Po pierwsze, w ramach grupy od 2009 r. funkcjonuje zakład w Kaliningradzie. Po drugie, w 2014 r. otwarto w Wysokiem Mazowieckim Centrum Badań i Rozwoju. Placówka ma wspomóc firmę w rozwijaniu innowacyjności i bezpieczeństwa technologii produkcji. Po trzecie, w ramach rozwijania łańcucha wartości Mlekovita zaczęła otwierać hurtownie mleczarskie cash&carry.

To, co świadczy o potędze branży mleczarskiej w województwie, paradoksalnie świadczy także o **swoistej słabości gospodarki regionu**. Koncentracja znacznych zasobów pracy w **mało wydajnym sektorze rolniczym** w połączeniu z niższą od średniej krajowej produktywnością pozostałych sektorów gospodarki województwa skutkuje ogólnie małą wydajnością pracy w regionie.

3.1.3. Wybitne jednostki – „podlaskie perełki”

Jeżeli następuje poprawa pewnych wskaźników, to właśnie dzięki tutajszym firmom, lokalnemu kapitałowi i tym czynnikami są chyba utalentowani przedsiębiorcy. Trochę ich jest, ale oni nie rozwijają się tutaj dlatego, że mają szczególnie dobre warunki, szczególnie dobry dostęp komunikacyjny czy szczególnie dobrą sieć energetyczną, dostęp do wsparcia uczelni... Te firmy odnoszą spektakularne sukcesy, eksportują, wytwarzają innowacyjne produkty, ale one pochodzą stąd i myśl, którą wykorzystują, to myśl tutajsza (...) (dr hab. Bogusław Pławgo, prof. UwB, Wydział Ekonomii i Zarządzania na Uniwersytecie w Białymstoku).

Jednym z potencjałów woj. podlaskiego są **wybitne jednostki** zlokalizowane i działające na terenie regionu, reprezentujące zarówno sektor biznesu (innowacyjne przedsiębiorstwa), administracji (wybitni włodarze), jak i nauki (prestżowe jednostki akademickie).

Niewątpliwie wśród tych jednostek istotne miejsce zajmują **przedsiębiorstwa**, wyróżniające się nie tylko w skali regionu, ale i kraju szczególnym potencjałem in-

⁵ Dla porównania, polskie oddziały międzynarodowych korporacji Danone i Zott osiągały obroty trzykrotnie niższe, [<http://www.forummleczarskie.pl/FIRMY/TOP/>, dostęp: 05.11.2016].

nowacyjnym, a także stałą współpracą ze środowiskiem naukowo-badawczym. Przykładowo, firma ChM Sp. z o.o. nagrodzona została w 2012 r. Nagrodą Prezesa Krajowej Izby Gospodarczej w kategorii „innovacyjna firma” za prowadzoną od wielu lat i z dużymi sukcesami działalność produkcyjną i handlową w branży sprzętu medycznego⁶. Produkty firmy (w szczególności implanty chirurgiczne) są znane i cenione nie tylko w Europie, ale także na innych kontynentach⁷. Podobnie firma Plum, specjalizująca się w projektowaniu oraz produkcji innowacyjnej elektroniki przemysłowej dla branż gazownictwa, ogrzewnictwa, wentylacji oraz wodociągów, wielokrotnie była nagradzana nie tylko za najnowocześniejsze produkty, ale także za współpracę ze środowiskiem naukowym⁸.

Także w **sferze administracji** mamy do czynienia z przykładami wybitnych liderów lokalnych. Przykładowo Mirosław Lech wójt gminy Korycin, rządzący gminą nieprzerwanie od 1991 r., rozślawił ją na całą Polskę za pomocą „sera korycińskiego” (wpisanego w 2005 r. na listę produktów tradycyjnych w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi), a także święta truskawek⁹. Niezwykły zaś już prezydent Suwałk, Józef Gajewski, o którym mówią: *Został Suwałki drewniane, a zostawił murowane*, zasłużył sobie na takie określenie dzięki licznym inwestycjom w mieście, które spowodowały jego gwałtowny rozkwit. Przyczynił się m.in. do powstania w Suwałkach Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, budowy Parku Naukowo-Technologicznego Polska-Wschód, a także Aquaparku, rewitalizacji Parku, modernizacji hali OSiR czy realizacji projektu ISPA „Poprawa jakości wody w mieście” [Dąbrowska *et al.* 2010].

Nie brakuje także przykładów „perełek” w **świecie nauki**. Uniwersytet Medyczny w Białymstoku osiągnął pozycję jednego z kluczowych akademickich ośrodków medycznych w kraju. Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Medycyny Laboratoryjnej w ocenie parametrycznej dokonywanej przez MNiSW otrzymał najwyższą ocenę A+ (jako jedna z dwóch jednostek w kraju), zaś Wydział Lekarski z Oddziałem Stomatologii i Oddziałem Nauczania w Języku Angielskim zajął w tej ocenie 4. miejsce spośród wszystkich jednostek z obszaru nauk medycznych¹⁰. W ramach rozwoju

⁶ [<http://kongresig.pl/pl/kongres-innowacyjnej-gospodarki/innovatica/>, dostęp: 29.10.2016].

⁷ [<http://chm.eu/o-firmie>, dostęp: 29.10.2016].

⁸ [<http://www.plum.pl/index.php/firma/o-firmie>, dostęp: 29.10.2016].

⁹ [<http://nowa.korycin.pl/o-gminie-3/>, dostęp: 29.10.2016]. Dodatkowo, gmina Korycin jako pierwsza w Polsce skorzystała z Programu Wieloletniego pod nazwą *Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych 2008-2011* (tzw. Schetynówki), jako pierwsza w woj. podlaskim – stworzyła popularnego „Orlika”.

¹⁰ W ocenie parametrycznej z 2013 r. MNiSW uwzględniło 24 jednostki zlokalizowane w woj. podlaskim. 17 z nich to jednostki trzech białostockich uczelni: Uniwersytetu w Białymstoku, Politechniki Białostockiej i Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku. 37% jednostek otrzymało ocenę A, a jedna z nich (Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Medycyny Laboratoryjnego Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku) otrzymała najwyższą możliwą ocenę A+. Zauważalna jest pewna specjalizacja sektora uczelni wyższych w regionie w zakresie nauk o życiu. Na uwagę zasługuje jednak także Wydział Prawa na Uniwersytecie w Białymstoku, który został najlepiej ocenionym z 25 sklasyfikowanych jednostek w Polsce.

potencjału naukowego Uniwersytet Medyczny w Białymstoku (Wydziały Lekarski i Farmaceutyczny) utworzył wraz z Instytutem Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej PAN w Warszawie Centrum Badań Innowacyjnych, które na lata 2012-2017 uzyskało status Krajowego Naukowego Ośrodka Wiodącego. Silny sektor medyczny stanowi zaplecze dla rozwijającej się dynamicznie branży sprzętu medycznego.

Województwo może poszczycić się także nowoczesnymi ośrodkami innowacji o dużym potencjale – w tym m.in. Białostockim Parkiem Naukowo-Technologicznym (który jako pierwszy w Polsce Wschodniej otrzymał certyfikat spełniania środowiskowych standardów działania od Stowarzyszenia Organizatorów Ośrodków Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce) czy Parkiem Naukowo-Technologicznym Polska-Wschód w Suwałkach (utworzonym w 2004 r. jako pierwszy park technologiczny w Polsce Północno-Wschodniej). Jednocześnie wskazuje się na fakt, że potencjał tych jednostek nie jest wystarczająco wykorzystywany. Przeprowadzona w 2010 r. przez Najwyższą Izbę Kontroli kontrola działalności Parku Naukowo-Technologicznego Polska-Wschód w Suwałkach (obejmująca lata 2007-2010) wykazała, że nie nawiązuje on efektywnej współpracy ze środowiskiem naukowym ani nie uzyskuje efektów w sferze wdrażania nowych technologii [*Najwyższa Izba Kontroli* 2011: 6-7]. Z kolei pod adresem Białostockiego Parku Naukowo-Technologicznego formułowane są wątpliwości, że koncentruje się wokół wynajmu powierzchni biurowych i laboratoryjnych przedsiębiorstwom oraz udostępnianiu pomieszczeń szkoleniowych oraz konferencyjnych, podczas gdy inne obszary działalności mają mniejsze znaczenie [Bugowski 2016: 181].

Problemem jest jednak to, że wspomniane wybitne jednostki często rozwijają się wyłącznie dzięki niezwyklej determinacji ich twórców, zbiegom szczęśliwych okoliczności, a nie systemowym rozwiązaniom, które byłyby w stanie zapewnić trwałą i stabilny rozwój:

To, co powinno funkcjonować systemowo, nadal zależy od wybijających się jednostek, a właściwie od tego... czy się wybiją i na jak długo... (prof. Maciej Perkowski, prorektor Wydziału Prawa na Uniwersytecie w Białymstoku, doradca marszałka Jerzego Leszczyńskiego).

Ponadto, mimo że w każdej ze sfer – **biznesie, nauce, administracji oraz instytucji otoczenia biznesu** – mamy w województwie do czynienia z jednostkami o ponadprzeciętnym potencjale, to nie przekłada się to na efektywną współpracę między nimi, a ostatecznie na funkcjonowanie dojrzałego regionalnego ekosystemu innowacji. W efekcie, zgodnie z ostatnim raportem „Regional Innovation Scoreboard 2017” województwo podlaskie zostało zaliczone do grona „słabych innowatorów” (ang. *modest innovator*), podczas gdy w rankingu sprzed dwóch lat województwo zajmowało miejsce w grupie „umiarkowanych innowatorów” (ang. *moderate innovator*) [*Regional Innovation Scoreboard* 2017].

3.2. Bariery ograniczające rozwój

3.2.1. Mało nas... mało nas...

Województwo podlaskie z liczbą 1 189 000 mieszkańców jest **jednym z mniej zaludnionych regionów w Polsce** (wyprzedza pod tym względem jedynie zdecydowanie mniejsze powierzchniowo województwa lubuskie i opolskie) i jednocześnie regionem o **najmniejszej gęstości zaludnienia** (59 osób/km², przy średniej dla Polski na poziomie 123 osób/km²)¹¹. Takie uwarunkowania są czynnikiem ograniczającym możliwości rozwojowe co najmniej z kilku powodów [Dąbrowska 2017]. Po pierwsze, niska gęstość zaludnienia w połączeniu z rozproszoną siecią osadniczą skutkuje **większymi trudnościami i kosztami w budowie koniecznej infrastruktury** (w szczególności liniowych inwestycji infrastrukturalnych). W obliczu relatywnie niskich dochodów mieszkańców regionu potęguje natomiast nasilenie negatywnych efektów nierówności w zakresie dostępu do usług, co jest szczególnie dotkliwe w przypadku usług społecznych i zdrowotnych [por. *Regionalny Program Operacyjny...* 2014]. Po drugie, mała liczba ludności i niska gęstość zaludnienia oznacza **mniejszy rynek zasobów** (w szczególności pracy) oraz **mniejszy rynek zbytu**.

Nasi pracownicy są w większości z regionu. Ale jest zdecydowanie za mały wybór i to coraz bardziej robi się rynek pracy pracownika. Oryginalnie pomysłem jednoczącym klaster [Klaster Obróbki Metali – przypis autora] była kwestia zatrudnienia. (...) My nie konkurujemy o rynki, my konkurujemy o tego absolwenta, co wyjdzie z uczelni (Michał Charkiewicz, prezes zarządu ChM).

Swoistą receptą na te ograniczenia może być otwarcie na inne rynki (tzn. pozyskiwanie pracowników z dalej oddalonych regionów oraz sprzedaż produktów/usług na rynki zewnętrzne). Jako przeszkodę do takiego działania często wskazuje się niską dostępność komunikacyjną (wyższe koszty transportu niwelujące przewagę regionu wynikającą z niskich kosztów pracy), generalnie niską otwartość społeczeństwa na otoczenie zewnętrzne (przejawiającą się na płaszczyźnie gospodarczej przykładowo niską skłonnością do eksportu) oraz niską atrakcyjność woj. podlaskiego (zarówno jako rynku pracy, jak i rynku inwestycji).

¹¹ Niska gęstość zaludnienia w woj. podlaskim charakterystyczna jest zarówno dla terenów wiejskich (30 osób/km², co stanowi najniższy wynik w kraju), jak i miast (miasto Kleszczele w powiecie hajnowskim i Suraz w powiecie białostockim z wynikiem 30 osób/ km² należą do miast o najmniejszej gęstości zaludnienia w grupie 919 miast w Polsce). Sam Białystok wyróżnia się jednak relatywnie wysoką gęstością zaludnienia – 2898 osób/ km² [*Powierzchnia i ludność...* 2016: 12-13].

Niska gęstość zaludnienia – charakterystyczna cecha województwa podlaskiego – to zarówno gorszy dostęp do zasobów (np. pracy), ale także gorszy dostęp do rynku zbytu. (...) Co ważne, oprócz niskiej gęstości zaludnienia (...) mamy także względnie niską gęstość firm.(...) Żeby rozwijać gospodarkę, powinniśmy sięgać do większych, bogatszych, bardziej atrakcyjnych rynków, ale one są od nas oddalone. A więc tym czynnikiem, który mógłby polepszyć sytuację, jest dobre skomunikowanie regionu z innymi rynkami (Marek Dźwigaj, wiceprezes Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego w Białymstoku).

3.2.2. Słaba dostępność komunikacyjna

W ciągu ostatnich kilkunastu lat brak dobrego skomunikowania z aglomeracją warszawską oraz regionami Polski Zachodniej stanowił niejako „gospodarczą izolację” regionu. Oczywiście mogliśmy docierać do tych rynków, ale im dłuższa i trudniejsza droga, tym wyższe koszty, a co za tym idzie – mniejsza konkurencyjność (Marek Dźwigaj, wiceprezes Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego w Białymstoku).

Województwo podlaskie to jedyny region Unii Europejskiej posiadający granicę lądową z krajami nadbałtyckimi oraz jeden z dwóch mających dostęp do wspólnego obszaru celnego Białorusi i Rosji (z wyłączeniem Obwodu Kaliningradzkiego). Takie położenie powinno być czynnikiem stymulującym powstanie wysokiej jakości siatki połączeń transportowych. Niestety, czynniki niezależne od regionu powodują, że potencjał ten nie może być wykorzystany.

Kraje Bałtyckie z pozostałą częścią Unii Europejskiej mają połączyć **droga Via Baltica** oraz **kolej Rail Baltica**. Budowa pierwszego odcinka Via Baltiki zaczęła się na przełomie 2006 i 2007 r. od obwodnicy Augustowa przecinającej cenne przyrodniczo tereny doliny Rospudy. W wyniku protestów społecznych i presji ze strony UE budowa została ostatecznie wstrzymana na bardzo wczesnym etapie, by w 2009 r. zatwierdzić nowy układ dróg ekspresowych dla województwa. Obecnie obowiązujący przebieg Via Baltiki (droga ekspresowa S61) omija Białystok i prowadzi z Ostrowi Mazowieckiej przez Łomżę i Ełk do Suwałk oraz przejścia granicznego w Budzisku. Jednocześnie pozostawiono przebieg trasy S8 z Warszawy do Białegostoku. Droga ekspresowa S8 Warszawa-Białystok powinna zostać ukończona na przełomie 2017 i 2018 r., zaś Via Baltica w obecnej perspektywie unijnej. Rail Baltica po polskiej stronie jest projektem na bardzo wczesnym etapie rozwoju. Podjęto kluczową decyzję o przebiegu linii na północ od Białegostoku przez Ełk i Olecko, a więc częściowo poza obszarem woj. podlaskiego z koniecznością zmiany kierunku jazdy w Białymstoku. Poddano modernizacji linię kolejową Warszawa-Białystok. Dla odcinka Białystok-Trakiszki trwają dopiero prace studialne¹².

¹² Dla porównania Rail Baltica po stronie litewskiej jest już na etapie budowy (od podstaw dla zachowania europejskiego rozstawu szyn).

O ile podstawowe połączenie drogowe Białegostoku z Warszawą w najbliższej przyszłości powinno być ukończone, to połączenia w innych kierunkach i wewnątrz regionu wciąż nie doczekały się planów rozwoju i modernizacji. Podstawowym kręgosłupem komunikacyjnym regionu w osi północ-południe ma być **droga ekspresowa S19 Via Carpathia**. Zgodnie z dokumentami rządowymi droga ta powinna zostać zrealizowana do 2023 r., jednak w świetle niewielkiego zaawansowania prac projektowych (większość odcinków nie ma jeszcze decyzji o uwarunkowaniach środowiskowych) można mieć wątpliwości, czy nie jest to urzędowy optymizm. Co więcej, w obliczu intensywnych prac nad trasami S19 i S17 na odcinku Rzeszów-Lublin-Warszawa oraz kończącej się rozbudową drogi S8 znacznie szybciej powstanie trasa alternatywna przez Warszawę. Jednak największym mankamentem tej trasy jest to, że zgodnie z obecnymi planami trasa prowadząca przez Białystok do przejścia granicznego w Kuźnicy Białostockiej nie będzie miała połączenia z Via Baltiką, a więc z Krajami Bałtyckimi.

Wewnętrzna sieć kolejowa województwa wciąż odzwierciedla układ torów wyprawionych z białostockiego węzła kolejowego jeszcze w czasach carskich. Cztery linie kolejowe rozchodzą się promieniście ze stolicy regionu w kierunku: (1) Łap, Szepietowa i Warszawy, (2) Ełku, (3) Sokółki i Suwałk (z odgałęzieniem do kolejowego przejścia granicznego w Kuźnicy Białostockiej) oraz (4) Bielska Podlaskiego i Czeremchy oraz kolejowego przejścia granicznego. Oprócz tego ruch pasażerski utrzymywany jest na linii Siedlce-Czeremcha-Hajnówka, której przedłużeniem jest linia towarowa przez Jezioro Siemianowskie na Białoruś. Ofertę przewozową na tych liniach należy uznać za relatywnie niezłą (przynajmniej 5-6 par pociągów na dobę, ale z uwzględnieniem pociągów dalekobieżnych pomijających najmniejsze stacje).

Województwo podlaskie nie posiada portu lotniczego. Najbliższe porty lotnicze to Warszawa-Modlin, Warszawa-Okęcie, a dla części regionu – litewskie lotnisko w Kownie. Na terenie województwa istnieją dwa lotniska: w Białymstoku-Krywlanach i w Suwałkach oraz kilka mniejszych lądowisk.

3.2.3. Brak kapitału własnego i brak dopływu kapitału zewnętrznego

Bardzo mało jest inwestycji zewnętrznych. Województwa, które dokonały bardzo szybkiego skoku cywilizacyjnego, to te województwa, gdzie wzrósł bardzo mocno eksport. A ten eksport rósł najczęściej w konsekwencji bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Przychodzili inwestorzy zewnętrzeni, stawiali hale przemysłowe, fabryki. Te fabryki produkowały nie na potrzeby lokalnego rynku, tylko na szerokie rynki europejskie, w związku z tym następował dynamiczny rozwój eksportu w województwie, podnosiła się kultura organizacyjna w przedsiębiorstwach (Daniel Górski, były dyrektor Departamentu Rozwoju Regionalnego w UMWP, dyrektor ds. Rozwoju UNIBEP SA).

W woj. podlaskim w 2015 r. zlokalizowane było jedynie 196 podmiotów z kapitałem zagranicznym, co stanowiło 0,8% takich podmiotów w Polsce i jedynie 10,7% – w Polsce Wschodniej. Generowały one 0,4% ogólnych przychodów podmiotów z kapitałem zagranicznym w Polsce i 8,8% w Polsce Wschodniej i charakteryzowały się niskim poziomem inwestycji [*Działalność gospodarcza...* 2016: 104-105]. Potwierdzeniem **niskiej atrakcyjności inwestycyjnej** woj. podlaskiego jest utrzymująca się od lat ostatnia pozycja w rankingu atrakcyjności inwestycyjnej regionów Polski (2005-2016 z wyłączeniem 2009 r., kiedy zajęło przedostatnie miejsce) [Nowicki 2010; Szultka 2016; Tarkowski 2015].

3.2.4. Dylemat tożsamości i problem wizerunku województwa

Problem „dylematu tożsamości i wizerunku województwa” odnosi się do **kwestii różnorodności kulturowej i etnicznej regionu**, ale też do zagadnienia **niejednoznacznego postrzegania roli turystyki** w budowaniu potencjału i wizerunku regionu.

Różnorodność kulturowa i etniczna

Województwo podlaskie to region o granicach administracyjnych, które zupełnie nie pokrywają się z granicami prawdziwych, utrwalonych regionów (...) (Marek Dźwigaj, wiceprezes Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego w Białymstoku).

Podlasie jako region nigdy nie istniało w obecnych granicach administracyjnych. Oprócz historycznego Podlasia do woj. podlaskiego włączono w 1999 r. nadbałtycką Suwalszczyznę, mazowieckie tereny wokół Łomży czy historycznie ruskie obszary wokół Puszczy Białowieskiej i Siemiatycz [Durydiwka, Kociszewski 2013: 16]. Silnie ugruntowany podział jest dodatkowo utrwalany przez kierunki rozwoju sieci drogowej niesprzyjające budowaniu spójności przestrzennej województwa¹³.

Podlasie to miejsce **współistnienia wielu narodów, kultur i religii**. Od lat żyją tu obok siebie Polacy, Białorusini, Rosjanie, Ukraińcy, Litwini, Żydzi, Romowie i Tatarzy wyznający różne religie. Litwini stanowią małą zwartą mniejszość w rejonie Puńska. Pozostałe grupy narodowo-religijne wymieszane są na wspólnym terytorium [Barwiński 2014: 288]. Charakterystycznym określeniem przynależności etnicznej miejscowej ludności jest określanie siebie jako „tutejszych”. Wbrew utartym schematom myślowym pomocne w rozróżnieniu grup narodowościowych nie będzie wyzna-

¹³ W najbliższej przyszłości Suwałki i Łomża uzyskają połączenie z Warszawą i zachodnią Polską/Europą niezależnie od Białegostoku. Południowa część województwa pozostanie poza siecią szybkich korytarzy transportowych. Brakować będzie także wewnętrznych połączeń w województwie. Przykładowo Suwałki uzyskają dogodne połączenie z Litwą i Warszawą, podczas gdy do Białegostoku jakość połączenia raczej nie będzie ulegać poprawie.

nie. O ile związek katolik – Polak jest uprawniony, to prawosławny – Rusin będzie nieprawdziwy. Zgodnie z wynikami spisu powszechnego z 2011 r. w woj. podlaskim zarejestrowano prawie trzykrotnie więcej osób prawosławnych niż przyznających się do narodowości białoruskiej, ukraińskiej lub rosyjskiej [Barwiński 2014: 293].

Przemieszanie pierwiastka polskiego i ruskiego niejednokrotnie stawało się przyczyną lokalnych konfliktów, zarówno w przeszłości, jak i obecnie. Należy mieć jednocześnie świadomość, że dzisiejsza mieszanka kulturowo-narodowa w woj. podlaskim jest „mniej skomplikowana” niż przed wojną, gdyż w wyniku Holokaustu zaniknął pierwiastek żydowski (*Białystok ma problem z tożsamością, bo po wojnie napisał historię na nowo, bez memory i mezuzy...*) [Kącki 2015: 59].

Obecnie ***Białystok nie jest miastem kultury uniwersalnej, miejskiej, otwartej, tylko zlepkiem kultur lokalnych*** [Kącki 2015: 81]. Ponadto, ojczyzna języka esperanto, który zgodnie z zamysłem jego autora Ludwika Zamenhafa miał służyć porozumieniu między różnymi narodami, coraz częściej kojarzona jest z nacjonalizmem w najbardziej radykalnej i agresywnej formie. Około 1/3 przestępstw na tle rasowym i ksenofobicznym popełnionych w Polsce w 2013 r. miała miejsce właśnie w woj. podlaskim [Mazuś 2014].

Turystyka – siła czy pułapka?¹⁴

Turystyka jest elementem będącym zarzewiem pewnych konfliktów, sprzecznych opinii. Część decydentów, część środowiska gospodarczego, część naukowców uważa, że jest to niewykorzystany potencjał – mamy czyste środowisko i cenne przyrodniczo obszary, a nie wykorzystujemy tego do rozwoju turystyki. (...) Poprzednia strategia stawiała na wspieranie turystyki, ale wszelkie inwestycje w obszarze sportu i turystyki były punktowe i nie przelożyły się na trwały rozwój tego sektora. One może przyniosły korzyści, ale w większej mierze w skali przedsiębiorstwa, natomiast mniejsze korzyści w skali regionu. W związku z tym nowa strategia pominęła turystykę, a postawiła na rozwój innowacyjności i przedsiębiorczości, co było zgodne z kierunkami polityki europejskiej. (...) Musimy zdawać sobie sprawę, że nasze zasoby pozwalają na rozwój pewnych form turystyki – wypoczynkowej, aktywnej, natomiast to nie będzie turystyka masowa, to nie będzie przemysł turystyczny (Edyta Dąbrowska, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego).

¹⁴ Stwierdzenie, że turystyka jest barierą rozwojową województwa podlaskiego jest zdecydowanie dalekie od rzeczywistości. Natomiast zupełnie uzasadnione wydają się obawy dotyczące upatrywania w turystyce „remedium na całe zło” i podporządkowywania jej prowadzonych polityk rozwojowych. W tym kontekście jako barierę należy także uznać rozbieżne poglądy na temat roli turystyki i promowanego wizerunku województwa wśród głównych aktorów sceny regionalnej.

W środowisku polityków, przedstawicieli sektora gospodarczego, jak i naukowego ścierają się **odmienne poglądy na temat roli turystyki w rozwoju gospodarczym woj. podlaskiego**. Choć przez lata silnie wspierana była turystyka¹⁵, a wizerunek województwa oparty był na walorach przyrodniczo-krajobrazowych, to dominuje pogląd o umiarkowanych możliwościach budowania siły regionu na potencjale turystycznym. Po pierwsze, związane jest to z tym, że woj. podlaskie **nie wyróżnia się** wyraźnie na tle innych regionów Polski czy Unii Europejskiej **ponadprzeciętnymi zasobami turystycznymi**. W rankingu potencjału turystycznego (obejmującego czynniki przyrodnicze, kulturowo-historyczne i współczesne, infrastrukturalne oraz ekonomiczne) podlaskie zajęło 13. miejsce wśród polskich województw, wyprzedzając jedynie lubelskie, opolskie i świętokrzyskie [Szymańska 2015: 53]¹⁶. W szczególności wpływ na tak słabą pozycję regionu (mimo występowania unikatowych w skali Europy zasobów Puszczy Białowieskiej) miał niski poziom zagospodarowania turystycznego (mała liczba hoteli i innych obiektów zagospodarowania turystycznego oraz infrastruktury gastronomicznej). Innym czynnikiem silnie ograniczającym rozwój turystyki na dużą skalę są **uwarunkowania klimatyczne**, które sprawiają, że **sezon turystyczny trwa dwa miesiące** i w związku z tym nie może być podstawą do budowania przemysłu turystycznego na wielką skalę:

Mamy fajny region, fajne lasy, jeziora, krajobrazy, jest sympatycznie, natomiast jeżeli rozmawiamy o gospodarce, to musimy rozmawiać w kategoriach ekonomicznych. U nas sezon turystyczny trwa dwa-trzy miesiące, dlatego nie da się oprzeć gospodarki regionu na turystyce (...) (Marek Dźwigaj, wiceprezes Podlaskiej Fundacji Rozwoju Regionalnego w Białymstoku).

Pojawiają się wręcz opinie, że trwające przez lata myślenie o rozwoju województwa przez pryzmat walorów przyrodniczych przyczyniło się do utrwalenia wizerunku województwa **wyłącznie** jako zielonego, naturalnego, nieskażonego przemysłem [por. „zielona kraina”, *Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego...* 2013: 9]. Badania wizerunku woj. podlaskiego przeprowadzane na potrzeby budowania marki regionu wyraźnie wykazały, że o ile mieszkańcom województwa kojarzy się

¹⁵ W *Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego...* [2000] jeden z celów strategicznych dotyczył racjonalnego wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz **wspierania rozwoju turystyki**, kultury fizycznej i sportu. W strategii wyraźnie wskazuje się, że (...) *turystyka jako dziedzina interdyscyplinarna może być traktowana jako jedna z lokomotyw rozwoju i źródło koniunktury dla innych branż produkcji i usług* [Strategia... 2000: 6]. W zaktualizowanym dokumencie z 2006 r. [Strategia... 2006] jeden z celów strategicznych w całości poświęcony był **rozwojowi turystyki** z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego.

¹⁶ Województwo podlaskie najlepiej ocenione zostało na tle innych województw polskich pod względem czynników przyrodniczych – 7. miejsce, zdecydowanie słabiej w zakresie czynników ekonomicznych – 11. miejsce, czynników kulturowo-historycznych i współczesnych – 14. miejsce oraz infrastrukturalnych – 15. miejsce [Szymańska 2015].

ono przede wszystkim z rolnictwem i mleczarstwem, o tyle przez mieszkańców innych województw postrzegane jest jako region mało zniszczony przez cywilizację, naturalny oraz atrakcyjny turystycznie [*Województwo Podlaskie – wizerunek...*: 37]. Do świadomości odbiorcy zewnętrznego rzadko przebijają się inne elementy wizerunku niż dzicz, przyroda, żubry, bociany, nawet największe firmy związane z branżą mleczarską – Mlepol i Mlekovita – nie są powszechnie kojarzone z woj. podlaskim (*ludzie myślą, że Mlepol to z Warmii i Mazur, bo kiedyś sponsorował drużynę siatkarską AZS Olsztyn, natomiast Mlekovita – z Mazowsza, bo przecież Wysokie Mazowieckie...*). Zdarza się jednak, że ta „dziewicza przyroda” i „pierwotny krajobraz” z symbolicznym żubrem na czele stają się równoznaczne z zapóźnieniami cywilizacyjnymi i prymitywnymi warunkami do życia.

*My do tej pory mamy poważne problemy, jak się pokazujemy na targach (...) Przykładowo w Poznaniu pytano nas, czy macie w ogóle w regionie Politechnikę? I czy tam jakieś sensowne rzeczy robią (...) **Lata pozycjonowania się bocianem i żubrem sprawiają, że postrzegani jesteście, jak jesteście.** Sami sobie na to zapracowaliśmy* (Sebastian Rynkiewicz, koordynator Klastra Obróbki Metali).

3.2.5. Słaby kapitał społeczny

Społeczność nie jest nastawiona na przyjmowanie z zewnątrz (...) Jesteśmy chyba peryferyjnym i zaściankowym regionem, który nie jest otwarty na obcych. (...) Kolega z klastra [w innym województwie – przypis autora] mówił, że jak do nich przychodzi nowa firma, to wszyscy się cieszą, bo to oznacza nowe możliwości. U nas – są niezadowoleni, bo to oznacza większą konkurencję (dr hab. Bogusław Plawgo, prof. UwB, Wydział Ekonomii i Zarządzania na Uniwersytecie w Białymstoku).

Zgodnie z inwentaryzacją przeprowadzoną w 2015 r. w woj. podlaskim funkcjonuje osiem klastrów skupiających łącznie ponad 270 podmiotów [Buczyńska *et al.* 2016: 22]¹⁷. Choć Klaster Obróbki Metali czy Klaster Bielizniarski często wskazywane są jako modelowe przykłady współpracy i skutecznego działania, to poziom kapitału społecznego, zaufania, współpracy i otwartości w regionie należy uznać za niewystarczający do budowania trwałych podstaw rozwoju. Wyniki Diagnozy Społecznej [Czapiński, Panek, 2015: 528] plasują woj. podlaskie na 16. miejscu w Polsce pod względem kapitału społecznego (woj. podkarpackie – 2. miejsce, lubelskie – 7.,

¹⁷ Klaster Instytucji Otoczenia Biznesu, Klaster Marek Turystycznych Polski Wschodniej, Klaster Obróbki Metali, Ogólnopolskie Centrum Badania, Edukacji i Monitorowania Problemów Płodności, Podlaski Klaster Bielizny, Północno-Wschodni Klaster Edukacji Cyfrowej, Północno-Wschodni Klaster Ekoenergetyczny oraz Wschodni Klaster Budowlany [Buczyńska *et al.* 2016: 71-72].

świętokrzyskie – 11, a warmińsko-mazurskie – 12.). Obserwowane pozytywne przykłady współpracy w tej „krajnie nieufności” często są efektem osobistych relacji między przedstawicielami zainteresowanych jednostek:

To że mamy relacje z Politechniką i że w zarządzie jest rektor Politechniki, to pewne rzeczy otwiera (...). Ja się już wielokrotnie przekonałem, że to nie jest współpraca biznes-nauka, tylko Kowalski-Nowak. I jeżeli Kowalski z Nowakiem w dalszym ciągu mówią sobie per pan, to jest inaczej, ale jak profesor Paszenda staje się Zbyszkciem [profesor nauk technicznych na Politechnice Śląskiej w Gliwicach – przypis autora], no to już jest inna rozmowa. I wtedy już nie ma problemu, że „ja mam perłę, a Ty mi ją ukradniesz”, tylko gadamy na poziomie „czy jesteś w stanie mi pomóc rozwiązać ten problem” (Michał Charkiewicz, prezes zarządu ChM).

Podsumowanie

Województwo podlaskie „pięknieje”, ale się nie rozwija... (dr hab. Bogusław Pławgo, prof. UwB, Wydział Ekonomii i Zarządzania na Uniwersytecie w Białymstoku).

Ze względu na niski i pogarszający się względem innych regionów w Europie poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i na podstawie przeprowadzonych analiz empirycznych trudno stwierdzić, że w woj. podlaskim nastąpiła wyraźna zmiana ścieżki rozwojowej. Poważne niedoinwestowania, które wynikały po części z położenia geopolitycznego, zaszczości historycznych, kulturowych, ale także pewnego oddalenia od głównego nurtu wydarzeń w kraju, sprawiły, że ostatnie kilkanaście lat było dla województwa podlaskiego intensywnym okresem nadrabiania zapóźnień rozwojowych, w szczególności w dziedzinie infrastruktury.

Istotnym impulsem do nadrabiania tych zapóźnień była z pewnością dostępność środków unijnych. Mimo że woj. podlaskie znalazło się w czołówce regionów Polski pod względem wydatków finansowanych ze środków unijnych w latach 2004-2014, to jednak nie przełożyło się to na istotny skok rozwojowy względem innych regionów w Polsce i w Europie. Dominuje powszechne przekonanie, że *województwo „pięknieje”, ale się nie rozwija...* Częściowo winą za taką sytuację obarcza się nie dość jasno sprecyzowaną i stabilną wizję rozwojową województwa w ostatnich latach (od 1999 r.), w szczególności w odniesieniu do kwestii kluczowych kierunków rozwoju. Ścierające się poglądy na temat roli branży turystycznej w podlaskim, a co za tym idzie – sposobu kreowania wizerunku województwa utrudniają jego spójną politykę. Nadzieję na pobudzenie rozwoju daje koncepcja inteligentnych specjalizacji, która zakłada budowanie przewagi konkurencyjnej woj. podlaskiego na jej największych

atutach – przemyśle rolno-spożywczym (bazującym na bardzo silnie rozwiniętej branży mleczarskiej), przemyśle metalowo-maszynowym (z bardzo prężnie działającym Klastrem Obróbki Metali), sektorze medycznym i naukach o życiu (wykorzystujących wyjątkowy potencjał naukowo-badawczy Uniwersytetu Medycznego i innych jednostek reprezentujących nauki o życiu) oraz ekoinnowacje i nauki o środowisku. Obserwowana w Europie tendencja do przywracania kluczowego miejsca zasobom naturalnym w politykach rozwojowych, w tym poszukiwanie „inteligentnych” dróg do rozwoju pierwszego sektora [Dubois *et al.* 2016, s. 10] daje pewne nadzieje na przyszłość [Dąbrowska 2017]. Kluczowe wydaje się jednak pytanie, jak konsekwentnie prowadzona będzie polityka rozwoju w tych kierunkach i czy pozwoli na „systemowe kreowanie rozwoju” zamiast rozwoju opartego na „wybitnych jednostkach”.

Literatura

- Barwiński M., 2014, *Podlasie jako region pogranicza*. „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, t. 3: 281-306.
- Buczyńska G., Frączek D., Kryjom P., 2016, *Raport z inwentaryzacji klastrów w Polsce 2015*. Seria Innowacje, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Bugowski Ł. 2016, *Źródła endogenicznego rozwoju innowacyjnej gospodarki w Polsce Wschodniej*. Praca doktorska, Białystok.
- Czapiński J., Panek T., 2016, *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Dąbrowska A., 2017, *Traditional Sectors Based on Natural Resources – a Blessing or a Curse for Less Developed Regions? A Case Study of Podlaskie Voivodeship*. „Miscellanea Geographica – Regional Studies on Development”, t. 21, nr 3: 89-95, doi: 10.1515/mgrsd-2017-002.
- Dąbrowska A., Ostrowska A., Pawluczuk M., 2010, *Suwałki*, [w:] *Samorząd lokalny w sieciach gospodarczych*, K. Szmigiel-Rawska, W. Dziemianowicz, J. Szlachta (red.). Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, UW, Warszawa: 171-184.
- Domański B. (red.), Dej M., Działek J., Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., 2011, *Znaczenie przemysłu dla „inteligentnego i trwałego” rozwoju regionu Polski Wschodniej oraz podejmowanych działań dotyczących jego restrukturyzacji i modernizacji*. Ekspertyza na zlecenie MRR na potrzeby aktualizacji *Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*.
- Działalność gospodarcza podmiotów z kapitałem zagranicznym w 2015 r.*, 2016, GUS, Warszawa.
- Dubois A., Teräs J., Sörvik J., Pertoldi M., 2016, *Smart Specialisation in Sparsely Populated Areas – Challenges, Opportunities and New Openings*. Artykuł prezentowany na konferencji SMARTER w Sewillii.
- Durydiwka M., Kociszewski P., 2013, *Wielokulturowość Podlasia i możliwości jej wykorzystania w turystyce*. „Turystyka Kulturowa”, nr 6.
- Jończyk K., Kuś T., Madej A., 2010, *Stan rolnictwa ekologicznego i uwarunkowania jego rozwoju na obszarze województwa podlaskiego*. „Journal of Research and Application in Agricultural Engineering”, t. 55(3).

- Kącki M., 2015, *Białystok. Biała siła, czarna pamięć*. Wyd. Czarne, Wołowiec.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie podlaskim w 2014 r.*, 2015, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
- Mazuś M., 2014, *Miasto B.*, 25 marca, „Polityka”, [<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/portretymiastr/1574559,1,wielokulturowy-bialystok.read?backTo=http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/portretymiastr/1574565,1,bialystok-miedzy-opera-a-disco-polo.read>].
- Najlepsi są wszechstronni*, 2016, „Wprost”, artykuł z 11 września 2016 r. autorstwa Cezarego Adamczyka, [<https://www.wprost.pl/10022661/Najlepsi-sa-wszechstronni.html>].
- Najwyższa Izba Kontroli*, 2011, *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania parków przemysłowych i ośrodków innowacji w województwie podlaskim*. Białystok.
- Nowicki M., (red.), 2010, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2010*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Plan rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o inteligentne specjalizacje województwa podlaskiego na lata 2015-2020+ (RIS3)*, 2015, Departament Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego przy współpracy ekspertów firmy Geoprofit: Wojciecha Dziemianowicza i Roberta Girejko.
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2016 r.*, 2016, GUS, Warszawa.
- Prognoza demograficzna na lata 2014-2050 dla województwa podlaskiego*, GUS, [<http://bialystok.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/ludnosc/prognoza-demograficzna-na-lata-2014-2050-dla-wojewodztwa-podlaskiego,1,1.html#>].
- Quality of Life in European Cities 2015*, 2016, Komisja Europejska, Flash Eurobarometer 419, [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/urban/survey2015_en.pdf].
- Regional Innovation Scoreboard*, 2017, Hollanders H., Es-Sadki N., Komisja Europejska.
- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Podlaskiego*, 2005.
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020*, 2014.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2015*, 2015, GUS.
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2010 r.*, 2000, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok.
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku*, 2006, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok.
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020*, 2013, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok.
- Swianiewicz P., Łukomska J., 2015, *Wykorzystanie środków z UE w latach 2004-2014*. „Wspólnota”, nr 22.
- Szultka S. (red.), 2016, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2016*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Szymańska E. (red.), 2015, *Wpływ projektów z zakresu turystyki i kultury na rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Pozycja turystyki województwa podlaskiego na tle kraju i Europy*. Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego, Białystok.
- Tarkowski M. (red.), 2015, *Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Werwicki A., 1957, *Białostocki okręg przemysłu włókienniczego do 1945 roku. Czynniki rozwoju i zagadnienia lokalizacyjne*. „Prace Geograficzne” nr 10, PWN, Warszawa.